

Olga WASIUTA

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Sergiusz WASIUTA

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

KREMŁOWSKA DEZINFORMACJA W INTERNECIE I REAKCJA SPOŁECZEŃSTW ZACHODNICH

Abstrakt:

W artykule Autorzy analizują działalność rosyjskich trolli, które codziennie spamują serwisy społecznościowe, również zagraniczne. Prokremłowskie komentarze zalewają Internet tysiącami, marginalizując alternatywne wpisy. Rosji zależy na podziałach społecznych, a w dłuższej perspektywie – destabilizacji społeczeństw Zachodu. Z drugiej strony Autorzy analizują działalność społecznie świadomych obywateli państw europejskich, którzy walczą z dezinformacją i propagandą Kremla. Szczególną uwagę Autorzy zwracają uwagę na działalność tak zwanych elfów, podkreślając, że główną metodą walki z rosyjską dezinformacją w mediach jest aktywność i odpowiedzialna postawa społeczeństwa obywatelskiego.

Słowa kluczowe: elfy, trolle, dezinformacja, propaganda, portale społecznościowe.

Wprowadzenie

Minęło już pół wieku od czasu, kiedy kanadyjski filozof i teoretyk masowej komunikacji, Herbert M. McLuhan (1911-1980), zapowiedział rozwój elektronicznych środków komunikacji, które miały zamienić świat w „globalną wioskę”. Media, a zwłaszcza Internet, wpłynęły istotnie na wszystkie sfery życia, zmieniając radykalnie także charakter międzynarodowej rywalizacji oraz wojny, której jednym z głównych środków stała się informacja. Podczas gdy I i II wojna światowa toczyły się przy użyciu armii i zmobilizowanych gospodarek, III wojna światowa ma według McLuhana być partyzancką wojną informacyjną. McLuhan (2001) z przekonaniem cytował stwierdzenie Napoleona, mówiące że „trzy nieprzychylnie gazety są groźniejsze niż tysiąc bagnatów”.

Prognozy McLuhana mogły wydawać się dziwaczne w jego epoce, ale dobrze opisują naszą obecną rzeczywistość. Przed kilkoma dekadami nadawanie i publikowanie informacji było możliwe tylko dla instytucji publicznych lub

wielkich korporacji prywatnych. Obecnie robią to miliony ludzi, będąc integralną częścią współczesnej wojny i polityki. Blogerzy i „dziennikarze obywatelscy” okazali się istotnym czynnikiem kształtującym świadomość społeczną, oddziałującym skutecznie mimo wszelkich prób kontroli mediów przez państwa. Nie będąc w stanie blokować w Internecie wiadomości niezgodnych z bieżącymi celami politycznymi, niektóre państwa stworzyły własne arsenały wojny informacyjnej wykorzystując tradycyjne media (prasa, telewizja), jak i zastępy tzw. internetowych trolli, odpowiedzialnych za kształtowanie tematyki i charakteru debaty publicznej.

Ostatnie konflikty pokazały, że walka o serca i umysły jest równie ważna jak aktywność kinetyczna, a Internet i media społecznościowe odgrywają kluczową rolę w tym procesie i są coraz częściej wykorzystywane do wspierania działań wojskowych. Zarówno podmioty państwowe, jak i niepaństwowe skutecznie wykorzystują nowe media, aby uzyskać wsparcie dla swoich działań, rekrutować nowych członków, oszukiwać i zastraszać przeciwnika, a nawet wykorzystywać go do tradycyjnych działań wojskowych, takich jak gromadzenie danych wywiadowczych lub dowodzenie i kontrola.

Rosyjskie „farmy trolli”

Państwem prowadzącym intensywną i nadzwyczaj wyrafinowaną działalność dezinformacyjną w mediach, a zwłaszcza w Internecie, stanowiącą poważne zagrożenie dla krajów demokratycznych jest Federacja Rosyjska.¹ Obecnie Kreml promuje dyskurs konspiracyjny i wykorzystuje dezinformację do zwiększania polaryzacji w społeczeństwach i zaburzania debaty publicznej w całym świecie zachodnim. Działania Rosji przyspieszają malejące zaufanie do międzynarodowych sojuszy i organizacji, instytucji publicznych i media głównego nurtu. Jak podkreślają Edward Lucas i Peter Pomeranzen (2016), rosyjska polityka prowadzona jest za pomocą dezinformacji i ma na celu m.in. wywołać powstanie antyrządowe (wschodnia Ukraina), wzbudzenie strachu przed zachodnimi instytucjami i sojuszami (Litwa), osłabienie pozycji państwa na arenie międzynarodowej (Łotwa), wspieranie prokremlowskich mediów (Czechy i Estonia), oraz opozycyjnych wobec rządu ruchów i organizacji (Polska).

Wojna rosyjsko-ukraińska pokazała, jak wykorzystano fałszywe tożsamości i konta do rozpowszechniania narracji za pośrednictwem mediów społecznościowych, blogów (Wasiuta, Wasiuta, 2017). Raporty dziennikarzy śledczych dowiodły istnienia w rosyjskich miastach tak zwanych „farm trolli” (ros. *фабрика тролли*), czyli ludzi zatrudnionych w celu rozpowszechniania w Internecie dezinformacji. Mimo wielkiego wpływu na stan świadomości

¹ Przed destabilizującą działalnością tego typu przestrzegał m.in. były sowiecki szpieg Jurij Bezmielow już w latach 80-tych ubiegłego wieku (por. Wilczyński, 2020).

społecznej, trolling jest wciąż mało zbadanym zjawiskiem. Jego skutków nie udało się dotychczas zmierzyć ze względu na fakt, że trudno jest odróżnić płatne trolle od osób, które po prostu wyrażają swoje opinie. Niektórzy badacze twierdzą, że trolling jest motywowany chęcią zwrócenia na siebie uwagi, zemstą, przyjemnością i chęcią wyrządzenia komuś szkody przez agresję i oszustwo (Buckels, Trapnell, Paulhus, 2014).

Rosyjska farma trolli z Petersburga znana jako „trolle z Olgino” (ros. „тролли з Ольгино” lub „ольгинские тролли”), albo brygady sieciowe (ros. Веб-бригады) – to jedna z największych grup użytkowników-prowokatorów, którzy za pieniądze, korzystając ze specjalnie wyposażonych biur, tworzą posty i komentarze mające na celu rozpowszechnianie rosyjskiej propagandy w sieciach społecznościowych, w publikacjach internetowych lub innych zasobach w sieci. Olgino, gdzie znajdują się biura „Agencji badań internetowych” (ros. Агентство интернет-исследований), to zabytkowa dzielnica Petersburga, tuż obok dworca kolejowego. Zatrudnieni tam i w wielu innych ośrodkach komentatorzy z prowokacyjnymi zniekształconymi wiadomościami tekstowymi i graficznymi stali się jednym z elementów szerokiej wojny informacyjnej Rosji przeciwko Ukrainie (Wasiuta, 2019; Wooley, Howard, red., 2018; Karpan, red., 2018).

Farmy trolli to jedna z najszybciej rozwijających się dziedzin życia społecznego w Rosji. Według rosyjskich mediów, pod koniec 2017 roku jedno z petersburskich biur zmieniło lokalizację, zwiększając 3-krotnie swoją powierzchnię użytkową.² Od roku 2018 Federalna Agencja Informacyjna (FAN) dysponuje 16 witrynami z wiadomościami, które mają ponad 30 milionów odsłon miesięcznie. FAN skupia pod sobą 12 innych firm (różne lokalizacje, w tym za granicą), odpowiedzialnych za opracowywanie materiałów dotyczących sytuacji w różnych państwach zachodnich niezbędnych do wzniesienia wewnętrznych sprzeczności i podziałów w społeczeństwach (Vilmer i inni, 2018; *Ranking of...*, 2018).

Trolle są osobami działającymi na zlecenie, otrzymującymi wynagrodzenia za wykonaną pracę, polegającą na zamieszczaniu wiadomości i komentarzy, pokazywaniu pewnych ludzi i zdarzeń z punktu widzenia Kremla, z wykorzystaniem wybranych, zmodyfikowanych faktów, ukazanych w odpowiednio dobranych kontekstach. Wykorzystywani są również tak zwani „pożyteczni idioci”,³ którzy regularnie i nieświadomie komentują wydarzenia,

² А. Трунина, А. Захаров, *Фабрика троллей» переехала в «Лакту-2»*, 30.12.2017, <https://www.rbc.ru/business/30/12/2017/5a465d969a79472a87a3c920> [dostęp 20.10.2019]

³ Pożyteczni idioci (ros. *полезный идиот*) – pejoratywne określenie użyte przez Lenina, który miałby tak cynicznie określać zachodnią inteligencję i dziennikarzy piszących entuzjastycznie o rewolucji bolszewickiej i ukrywających jej niepoprawności, jednocześnie dając wsparcie komunistom. Po II wojnie światowej określenie zostało przejęte przez antykomunistów – przede wszystkim amerykańskich – do określania osób o nastawieniu socjaldemokratycznym, organizacji lewicowych i pacyfistycznych, aby podkreślić, że ich

rozmnażają dezinformację na różnych profilach, w serwisach społecznościowych i/lub osobistych blogach, w których publikują teksty „pożądane” z punktu widzenia polityki rosyjskiej. Rosja przez swoje kanały telewizyjne oraz farmy trolli masowo szerzy kłamliwą propagandę, o czym traktowała Rezolucja Parlamentu Europejskiego z końca listopada 2016 roku. Dokument wskazuje m.in., że rosyjska propaganda jest zagrożeniem dla Unii Europejskiej i ma na celu „zniękształcając prawdę, zasiać wątpliwości i niezgodę między krajami UE, sparaliżować proces decyzyjny, zdyskredytować instytucje UE i partnerstwa transatlantyckiego, wzbudzać lęk i niepewność wśród obywateli UE”.⁴

Operacje z wykorzystaniem wymienionych technik na masową skalę przeprowadzane są przez władze rosyjskie przeciwko Ukrainie. Rosyjski teoretyk wojny informacyjnej Igor Panarin, profesor Akademii Dyplomatycznej rosyjskiego MSZ podkreślał, że sukces planów geopolitycznych jest od dawna związany z wygraną w wojnie informacyjnej (Панарин, 2006, s. 4).

Praca w agencjach internetowych, czyli farmach trolli, dostępna jest dla każdego, kto dobrze mówi i pisze po rosyjsku, przy czym zarobki są znacznie wyższe od tych, którymi zadowolić się muszą zwykli dziennikarze (45 tys. rubli). Zadaniem trolla jest stworzenie każdego dnia 20 utworów (artykułów, newsów, itp.) i umieszczenie ich na stronach kontrolowanych przez agencję. Większość pracowników to osoby wykształcone, które przyjechały z innych miast, gdzie nie mogły znaleźć pracy, i doskonale zdają sobie sprawę z tego, w czym uczestniczą. Warunkiem utrzymania posady jest unikanie pytań o prawdziwe cele pracodawcy. Tylko nielicznitrolle wykonują swoje zadania będąc przekonanymi, że walczą w ten sposób z „faszystowskimi buntownikami”.

Trolling jest pojęciem o niezbyt dobrze sprecyzowanym znaczeniu. Generalnie jest to zachowanie, które polega na publikowaniu prowokacyjnych komentarzy w Internecie z zamiarem wywołania konfliktu. Claire Hardaker (2010) proponuje cztery podstawowe cechy zachowania trolli: agresja, sukces, zakłócenia i oszustwo. Agresja oznacza zachowanie się w sposób wywołujący negatywne emocje, np. irytację lub żądę odwetu. Sukces mierzony jest tym, czy prowokacja trolla doprowadziła do pożądanego zachowania - odpowiedzi, komentarza, czyli do zwabienia czytelnika do gry z trollem. Zakłócenie oznacza takie ukierunkowanie dyskusji, aby w efekcie doprowadzić do wymiany

działania obiektywnie pomagały ZSRR w zimnej wojnie. Innymi słowy, pożyteczny idiota uważa, że chroni prawdę, ale z powodu niewłaściwej oceny lub błędnych informacji nieświadomie służy sprawie, która może być sprzeczna z jego głębokimi przekonaniem (A.Bonzon, *Qu'est-ce qu'un «idiotutile»?* www.slate.fr/story/83329/idiot-utile [dostęp 17.06.2018])

⁴Ostrzeżenie przed rosyjską propagandą. Eurolament przyjął ważną rezolucję, <https://dorzeczy.pl/swiat/15254/Ostrzezenie-przed-rosyjska-propaganda-Eurolament-przyjal-wazna-rezolucje.html> [dostęp 08.12. 2018]

złośliwych komentarzy wzmagających antagonizm. Oszustwo trolla w efekcie prowadzi do zaostrzenia konfliktu i braku porozumienia między stronami, które całkowicie odmiennie interpretują te same fakty, opisując je przy użyciu innych terminów.

Farmy trolli w celu wywierania wpływu na świadomość społeczną posługują się wieloma metodami oddziaływania. Najczęściej wykorzystywane są następujące techniki:

- spamowanie polegające na wysyłaniu tysięcy podobnych komunikatów, wpisów i komentarzy, w celu zmarginalizowania głosów alternatywnych;
- tworzenie specjalnych stron, blogów, postów i artykułów zawierających informacje fałszywe w celu manipulacji opinią publiczną;
- kreowanie mody na dane hasztagi czy hasła – przydatne zwłaszcza na Twitterze, który na bieżąco aktualizuje trendy w serwisie;
- masowe zgłaszanie do administracji treści niezgodnych z punktem widzenia atakującego (np. postów lub fanpejdży na Facebooku);
- udostępnianie treści, które opierają się na domysłach lub plotkach (zwłaszcza w grupach na Facebooku);
- inżynieria społeczna w kontekście cyberataków, która odnosi się do psychologicznej manipulacji ludźmi w celu wykonywania przez nich odpowiednich działań, np. ujawnienia poufnych informacji niezbędnych do uzyskania dostępu do systemu, itp. Techniki te mogą być wykorzystane do celów wojskowych, takich jak szpiegostwo i gromadzenie informacji. Takie ataki mogą być zautomatyzowane, prowadzone przez boty albo ludzi z fałszywymi tożsamościami;
- wyludzanie danych osobowych oraz poufnych informacji za pomocą fałszywych profili, (np. osoby udające szkolnych przyjaciół);
- oszustwa tworzące „hałas”, „szum”, „mgłę informacyjną” wokół tematu, aby odwrócić uwagę od strategicznie ważnych wydarzeń (*Social media...*, 2016, s. 18-20).

Farmy trolli podzielone są na wydziały zatrudniające osoby, którym przydzielone są inne zadania i wyspecjalizowane w odmiennych technikach pracy. Są to m.in. następujące „specjalności”:

- Content managerzy - osoby, które “przepisują na nowo” prawdziwe newsy agencyjne, robiąc to jednak tak, aby ich wydźwięk był zgodny z linią propagandową Kremla. Newsy umieszczają następnie w kontrolowanych przez agencję serwisach internetowych.
- Bloggerzy - osoby, które tworzą wpisy w mediach społecznościowych i na platformach blogowych.
- Ilustratorzy - osoby, które np. wymyślają tematyczne demotywatory.
- Specjaliści od SEO - czyli spamery i osoby od pozycjonowania stron.

Jak podał rosyjski portal „Open Media”, powołując się na politologa pracującego w administracji Putina, w 2019 r., trwały przygotowania do założenia farmy „patriotycznych” trolli na wewnętrzny rynek Rosji.⁵

Społeczeństwa zachodnie w walce z propagandą rosyjską

W związku z nasileniem kampanii propagandowej ze strony Kremla, w 2016 roku Finlandia zainicjowała rozmowy o utworzeniu „centrum walki z propagandą” z USA, Wielką Brytanią, Niemcami, Francją, Włochami, Hiszpanią, Polską, Szwecją i krajami bałtyckimi, a także z przedstawicielami UE i NATO⁶, które wyraziły silne poparcie dla otwarcia tego centrum. O prowadzenie wojny informacyjnej oskarżyły w tym czasie Rosję Czechy, ogłaszając utworzenie centrum przeciwdziałania rosyjskiej propagandzie.⁷

Pod koniec listopada 2016 roku Parlament Europejski przyjął rezolucję „*O polityce informacyjnej UE w celu przeciwdziałania wrogiej propagandzie stron trzecich*”, autorem którego jest Anna Fotyga. Dokument wskazuje m.in., że rosyjska propaganda jest zagrożeniem dla Unii Europejskiej i ma na celu „zniękształcając prawdę, zasiać wątpliwości i niezgodę między krajami UE, osłabiać strategiczną jedność UE i jej północnoamerykańskich partnerów oraz paraliżować proces decyzyjny, dyskredytować instytucje UE i partnerstwo transatlantyckie, wzbudzać lęk i niepewność wśród obywateli UE”⁸.

Europosłowie zwrócili uwagę, że wraz z aneksją Krymu i rozpoczęciem wojny hybrydowej w Donbasie Kreml nasilił propagandę skierowaną przeciwko Unii Europejskiej. Władze rosyjskie agresywnie stosują szeroki wachlarz narzędzi, m.in. centrum analityczne, fundacje (np. Ruski Mir), wielojęzyczne stacje telewizyjne (np. telewizja Russia Today, RIA Novosti), prorządowe pseudoagencje informacyjne, stacje telewizyjne nadające w różnych językach (np. Sputnik), oficjalne organizacje (*Rosstrudnichestvo*), transgraniczne grupy społeczne i religijne, media społecznościowe i farmy trolli. Wszystko po to, aby zakwestionować zachodnie wartości, wprowadzić rozłam w Europie, zyskać poparcie wewnętrzne oraz stworzyć wizerunek niewydolnych państw we

⁵ *Po co Rosji nowa patriotyczna fabryka trolli?*

<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1933926,1,po-co-rosji-nowa-patriotyczna-fabryka-trolli.read> [dostęp 24.04.2020].

⁶ *Finland plans to set up centre to counter 'hybrid' threats*, <http://uk.reuters.com/article/uk-eu-defence-finland-hybrid-idUKKBN13G1F2?il=0> [dostęp 24.11.2018].

⁷ *У Чехії створили підрозділ для боротьби з російською пропагандою*, <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/10/21/7056242/> [dostęp 24.11.2018].

⁸ *Ostrzeżenie przed rosyjską propagandą. Europarlament przyjął ważną rezolucję* <https://dorzeczy.pl/swiat/15254/Ostrzezenie-przed-rosyjska-propaganda-Euoparlament-przyjal-wazna-rezolucje.html> [dostęp 08.12. 2018].

wschodnim sąsiedztwie UE⁹. „Propaganda Kremla skierowana jest bezpośrednio na konkretnych dziennikarzy, polityków i osoby fizyczne w Unii Europejskiej”, mówi tekst sprawozdania. Raport Anny Fotygi wskazuje też, że „Kreml finansuje partie polityczne i inne organizacje w UE”, oraz krytykuje wspieranie przez Rosję sił antyeuropejskich w UE, w szczególności ruchów populistycznych „negujących podstawowe wartości liberalnych demokracji”.

Raport Fotygi sugeruje także pogłębienie współpracy UE i NATO w zakresie strategii komunikacyjnej, wzmocnienie istniejącej przy Europejskiej Służbie Działań Zewnętrznych dziewięcioosobowej grupy zadaniowej ds. komunikacji strategicznej UE oraz zapewnienie większego wsparcia mediom w krajach sąsiadujących z UE, aby zwiększyć ich odporność na propagandę.

UE jest poważnie zaniepokojona szybko rosnącą aktywnością Rosji w Europie, próbującą zwiększyć rosyjskie wpływy i hegemonię; podkreśla, że znaczna część rosyjskiej komunikacji strategicznej ma na celu opisanie krajów Europy Wschodniej jako należących do tradycyjnej strefy wpływów Rosji, osłabiając tym samym ich suwerenność; zauważa, że zakłamywanie historii jest jedną z głównych strategii Rosji. Rosja wykorzystuje brak międzynarodowych ram prawnych w obszarach takich jak bezpieczeństwo cybernetyczne, a wszelkie dwuznaczności w tych kwestiach obraca na swoją korzyść¹⁰.

W lutym 2018 roku specjalny prokurator Robert Mueller oskarżył 13 Rosjan i 3 rosyjskie firmy o spisek w celu ingerencji w wybory w 2016 roku, zarzucił oskarżonym włamanie się do sieci komputerowej Partii Demokratycznej i kandydatki demokratów na prezydenta - Hillary Clinton. Według oskarżenia Rosjanie przyjęli fałszywą tożsamość w sieci, by publikować niektóre komunikaty, udali się także do Stanów Zjednoczonych, by zebrać informacje i organizować wiece polityczne udając Amerykanów¹¹.

W konflikcie między Rosją a Zachodem na pierwszej linii frontu znajduje się Litwa, która wraz z sąsiednimi krajami stanowi centralny punkt w strategii NATO. Nic więc dziwnego, że właśnie na Litwie rozpoczęła swoją działalność armia tzw. elfów, mająca przeciwdziałać rosyjskim trollom (Wasiuta, 2019, s. 352-357).

⁹ Parlament Europejski wzywa UE do działania ws. Rosji. Przyjęto rezolucję Anny Fotygi, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1695772,Parlament-Europejski-wzywa-UE-do-dzialania-ws-Rosji-Przyjeto-rezolucje-Anny-Fotygi> [dostęp 08.12. 2018]

¹⁰ Sprawozdanie nt. raportu w sprawie unijnej komunikacji strategicznej w celu przeciwdziałania wrogiej propagandzie stron trzecich. Bruksela, 11 października 2016 r. Sprawozdanie nr 97 / 2016, <https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/defaulttopisy/296/8/1/097.pdf> [dostęp 24.11.2018].

¹¹ USA: 12 agentów rosyjskiego wywiadu oskarżonych o ingerencję w wybory, 13.07.2018, <https://www.rp.pl/Prezydent--USA/180719733-USA-12-agentow-rosyjskiego-wywiadu-oskarzonych-o-ingerencje-w-wybory.html> [dostęp: 21.10.2019].

Wśród różnych koncepcji walki z wrogimi operacjami dezinformacyjnymi najistotniejsze z nich mieszczą się w trzech obszarach: ograniczania dostępu do rosyjskiej przestrzeni informacyjnej, przeciwdziałania w ramach systemu administracyjnego i prawnego, oraz aktywności obywatelskiej w Internecie. Główną metodą walki z rosyjską dezinformacją w mediach jest aktywna i odpowiedzialna postawa społeczeństwa obywatelskiego (Król, 2017, s. 47, 51). Właśnie tak zachowują się „elfy” – grupa internetowych wolontariuszy, ruch, który powstał w krajach bałtyckich w 2014 roku, aby przeciwdziałać trollom rosyjskim, wylapywać ich w sieci i walczyć z nimi. Termin „elfy” pochodzi z mitologii nordyckiej, gdzie te istoty są właśnie przeciwieństwem trolli. Litewskie elfy walczące z rosyjskimi trollami pełnią funkcję strażników świadomości obywatelskiej, kultury, historii i innych wartości, które wzmacniają odporność społeczeństwa litewskiego na zagrożenia informacyjne.¹²

Trzy kraje bałtyckie - Estonia, Litwa i Łotwa - mają dziesięciolecie doświadczenia w zakresie rosyjskiej dezinformacji. Na przykład finansowany przez Kreml Sputnik News zaczął działać we wszystkich trzech językach bałtyckich w 2016 roku. Rosja do dnia dzisiejszego postrzega Estonię, Łotwę i Litwę jako strefę swoich wpływów wzmagając działania dezinformacyjne na ich obszarze. Elfy jako ruch na początku stanowiły siłę obronną, szukającą fałszywych wiadomości i przeciwdziałając im, ale nie przeprowadzającą cyberataków ani rozpowszechniającą kontr-propagandę. Pracują oni nad ujawnianiem rosyjskiej propagandy, prowadzą dochodzenia, starają się demaskować trolle, fałszywe konta i całe kampanie dezinformacyjne. Ale prowadzą też własne kampanie, wykorzystując pozytywne emocje i humor, korzystając z rządowego wsparcia i współpracując z mediami¹³. Utworzona została m.in. platforma internetowa demaskouk.lt, która służy demaskowaniu *fake newsów*, a także grupa Debunk.eu zrzeszająca dziennikarzy, elfy, grupy społeczeństwa obywatelskiego i siły zbrojne zajmujące się cyberzagrożeniami. Organizacja jest finansowana przez *Google News Digital Initiative* i bałtycką organizację medialną Delfi, utrzymując stały kontakt z wieloma zachodnimi służbami zagranicznymi, w tym z Ministerstwem Spraw Zagranicznych w Londynie. Przedstawiciele Debunk.eu codziennie skanują około 20 tys. artykułów z ponad tysiąca źródeł i demaskują dezinformację, docierając do 2,85 mln osób. Medialną twarzą organizacji litewskich elfów jest Ričardas Savukynas,

¹² *Apie elfus*, <https://demaskouk.lt/apie-elfus/>

¹³ Б. Гердзюнас, *Російська пропаганда: досвід Лаврів*. 10.10.2017. <https://www.dw.com/uk/%D0%>

blogger i doradca biznesowy¹⁴. Litewscy wolontariusze analizują portale społecznościowe, ujawniając i usuwając codziennie 10-20 stron i fałszywych kont. Zdaniem Nerijusa Malyukevichuvasa z Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Wileńskiego, który bada rolę technologii informacyjnej w czasach konfliktów, elfy istotnie zwalczają manipulacje w sieciach społecznościowych i na stronach internetowych, ale Litwa potrzebuje kompleksowej strategii sprzeciwu wobec propagandy Kremla.

Elfy, których liczebność na Litwie przekracza 5 tys., nie mają formalnych kontraktów, obowiązków, oficjalnego statusu ani centrali - działają przeważnie w czasie wolnym. Stali się oni głównym narzędziem powstrzymywania rosyjskiej propagandy, znacząco zwiększając odporność społeczeństwa litewskiego na ataki informacyjne.¹⁵

Walka elfów z trollami przybiera wiele form. Po opublikowaniu pod koniec 2017 roku listy około 1000 litewskich elfów na rosyjskiej stronie internetowej, w odwecie patriotyczni litewscy aktywiści uruchomili na Litwie własną internetową bazę danych *Vatnikas.lt*, ujawniającą nazwiska rosyjskich trolli. Obecnie litewska lista zawiera 155 nazwisk „vatników”. „Vatnik” - to rosyjskie słowo oznaczające pierwotnie rodzaj taniej odzieży watowanej, ale w Internecie stało się obraźliwym określeniem przedstawiciela pewnego archetypicznego Rosjanina, który niewolniczo popiera reżim totalitarny, zużywa dużo alkoholu, jest zwolennikiem ideologii „ruskiego miru”, kocha Stalina i Putina, nienawidząc Zachodu (Хорошилова, 2018, s.55-57).

Elfy zajmują się przede wszystkim identyfikowaniem oraz zgłaszaniem administratorom forów i mediów społecznościowych fałszywych kont. Te ostatnie udaje się odkryć drogą monitorowania komentarzy na portalach informacyjnych. Działalność litewskich elfów zyskała na popularności jesienią 2016 r., po nagłośnieniu przez media (głównie zachodnie).

Kolejne oddziały elfów zaczęto organizować w innych krajach. Inicjatywę podjęli również Łotysze. Tak, w marcu 2017 na Łotwie rozpoczęto rekrutację do lokalnej grupy elfów, na czele których stał były pracownik łotewskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Ingmars Bisenicex. Łotewskie elfy opierają się na doświadczeniach litewskich działaczy internetowych.

Państwa bałtyckie mają problem w przeciwdziałaniu dezinformacji rosyjskiej, ponieważ społeczeństwa tamtejsze jak i Internet podzielone są według zasady językowej, a komentarze na tym samym portalu Delfi w wersjach łotewskiej i rosyjskiej są różne. Inny jest też stan świadomości grup korzystających z innych wersji językowych.

¹⁴ A. Król, *Obrona przestrzeni informacyjnej na przykładzie Litwy, Łotwy i Estonii*, 26.07.2017, <https://warsawinstitute.org/pl/obrona-przestrzeni-informacyjnej-na-przykladzie-litwy-lotwy-estonii/>

¹⁵ *Apie elfus*, <https://demaskuok.lt/apie-elfus/> [dostęp 10.10.2019].

W drugiej połowie 2018 r. elfy zaczęły rozwijać się również w Czechach, gdzie ludzie zaczęli bez wsparcia ze strony państwa, anonimowo ale w sposób skoordynowany walczyć z rosyjskimi trollami na portalach społecznościowych.¹⁶ Czeskie elfy, których jest kilkadziesiąt, ukrywają swoje dane identyfikacyjne aby nie narazić na szwank swojej kariery i by uchronić swoje rodziny. Anonimowość ma zapewnić ochronę przed atakami trolli, jakich doświadczyła m.in. fińska dziennikarka Jessikka Aro, która opisała działalność rosyjskich farm trolli. Propagandyści FR oskarżyli ją o działalność agenturalną, nękając poprzez rozpowszechnianie zdjęć, memów, zastraszając ją na wiele różnych sposobów (Vilmer i inni, 2018, s. 86-87).

Pod fikcyjnymi profilami elfy włączają się do społeczności na Facebooku, przez które dezinformacja rozprzestrzenia się i angażują się w poszukiwanie jej inicjatorów. Monitorują, jakie kłamstwa są dystrybuowane w e-mailach „łańcuchowych” i kto za tym stoi. A wszystko to wykonują dobrowolnie, bezpłatnie, w czasie wolnym od pracy. Zdarza się, że informacje o wykrytych inicjatorach *fejków* są przekazywane do służb wywiadowczych.

Literatura

- Aro, J., 2016. *The Cyberspace War: Propaganda and Trolling as Warfare Tools*, European View, Volume 15, Issue 1.
- Buckels, E.E., Trapnell, P.D., Paulhus, D.L., 2014. *Trolls just want to have fun*. Personality and Individual Differences, September, p 97-102.
- Hardaker, C., 2010. *Trolling in asynchronous computer-mediated communication: From user discussions to academic definitions*. Journal of Politeness Research, no 6.
- Karpan, A. (red.), 2018. *Troll Factories: Russia's Web Brigades*, Greenhaven Publishing LLC, New York.
- Król, A., 2017. *Obrona przestrzeni informacyjnej na przykładzie Litwy, Łotwy i Estonii*. Raport: dezinformacja w Europie Środkowo-Wschodniej. The Warsaw Institute Review, Warszawa.
- Lucas, E., Pomeranzev, P., 2016. *Winning the Information War Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*. A Report by CEPA's Information Warfare Project in Partnership with the Legatum Institute.
- McLuhan, H.M., 2001. *Wybór tekstów*. Wydawnictwo ZYSK i S-KA, Poznań.

¹⁶ А. Скоупа, Чеські „ельфи” протидіютьdezінформаціїтапропаганді. В їхніхлавах – лікарітавійськові. 03.11.2018, https://informnapalm.org/ua/cheski-elfy-protydiut-dezinform/?fbclid=IwAR2lYZy_TsmRppRNR96FIBo4DcbOkZfJdCvI-f6FHws2SKbz7Lz6F2DzwoY [dostęp 10.10.2019].

- Modrzejewski, Z., 2020. *Ewolucja rosyjskiej maskirowki*, Przegląd Geopolityczny, 33, s. 65-79.
- Plebaniak, P., 2019. *Wojna jako nieporozumienie koncepcyjne. Rozważania o różniczalności, maskowaniu oddziaływania i asabijja*, Przegląd Geopolityczny, 27, s. 9-31.
- Protasowicki, I., 2018. *Rola szkodliwego oprogramowania w geopolityce*, Przegląd Geopolityczny, 26, s. 85-94.
- Ranking of countermeasures by the EU28 to the Kremlin's subversion operations*, 2018. *Kremlin Watch Report*. 13.06.2018.
- Rogała-Lewicki, A., 2017. *Citizens' involvement in public sphere. Information as a ius publicum factor of the state of democracy*, European Journal of Geopolitics, 5, pp. 62-98.
- Social Media as a Tool of Hybrid Warfare*. 2016. NATO StratCom COE, Riga.
- Sykulski, L., 2019. *Diffused war as a kind of non-linear war*, Przegląd Geopolityczny, 29, s. 137-146.
- Świątkowska, J., 2017. *Walka z cyberzagrożeniami jako wyzwanie stojące przed globalnym bezpieczeństwem*, Przegląd Geopolityczny, 20, s. 162-177.
- Vilmer, J., Escorcía, B., Guillaume, M., Herrera, J., 2018. *Information Manipulation: A Challenge for Our Democracies*. Report by the Policy Planning Staff (CAPS) of the Ministry for Europe and Foreign Affairs and the Institute for Strategic Research (IRSEM) of the Ministry for the Armed Forces, Paris.
- Wasiuta, O., 2016. *Geneza pojęcia i zmiany podejścia do wojny hybrydowej w zachodnim dyskursie politycznym i wojskowym*, Przegląd Geopolityczny, 17, s. 26-40.
- Wasiuta, O., 2019. *Elfy przeciwko rosyjskim internet-trollom*, [w:] O.Wasiuta, R.Klepka, (red.) *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, Wydawnictwo AT-Libron. Kraków, tom 1.
- Wasiuta, O., Wasiuta, S., 2018. *Asymmetric and hybrid geopolitical threats*, European Journal of Geopolitics, 6, pp. 4-36.
- Wasiuta, O., Wasiuta, S., 2017. *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*. Wydawnictwo Arcana, Kraków.
- Wasiuta, S., 2019. *Rosyjska fabryka trolli z Petersburga*, [w:] O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, tom 2. Wydawnictwo AT-Libron, Kraków.
- Wendt, J. A., 2019. *Geopolityczne uwarunkowania przenikalności granic i dyfuzji idei w Europie Środkowej*, Przegląd Geopolityczny, 28, s. 31-48.
- Wilczyński, W. J., 2020. *Sowieckie źródła współczesnej wojny kulturowej*, Przegląd Geopolityczny, 33, s. 173-191.
- Wilczyński, W. J., 2020. *Naród i nacjonalizm we współczesnej wojnie kulturowej*, Przegląd Geopolityczny, 31, s. 58-76.

Wasiuta, O., Wasiuta, S., 2020. *Kremlowska dezinformacja w Internecie i reakcja społeczeństw zachodnich*, Przegląd Geopolityczny, 34, s. 136-147.

Woolley, S.C., Howard, P.N. (red.), 2018. *Computational Propaganda: Political Parties, Politicians, and Political Manipulation on Social Media*, Oxford University Press, New York.

Панарин, И., 2006. *Информационная война и геополитика*, Издательство Поколение, Москва.

Хорошилова, О., 2018. *Война и мода. От Петра I до Путина*. Litres, Москва.

Kremlin disinformation on the Internet and the reaction of Western societies

In the article, the authors analyze the activities of Russian trolls that spam social networking sites, including foreign ones, on a daily basis. Pro-Kremlin comments flood the Internet with thousands, marginalizing alternative posts. Russia cares about social divisions and, in the long run, about destabilizing Western societies. On the other hand, the authors analyze the activities of socially aware citizens of European countries who fight disinformation and the Kremlin propaganda. The authors pay special attention to the activities of the so-called elves, stressing that the main method of fighting Russian disinformation in the media is the active and responsible attitude of civil society.

Key words: elves, trolls, disinformation, propaganda, social network.